

Επετειακό Συνέδριο για τα 100 χρόνια από τη Μικρασιατική Καταστροφή

12 – 15 Οκτωβρίου 2022

**Θέμα: Το Κωνσταντινουπολίτικο και Μικρασιατικό Θέατρο έως το 1922.
Συνέχειες και τομές στην Ελλάδα και τη Διασπορά μέχρι τον 21ο αιώνα.**

ΕΙΣΗΓΗΣΗ

**"Από την Κωνσταντινούπολη στην Αθήνα:
Η θεατρική πορεία του σκηνοθέτη και ηθοποιού Σπύρου Λίνα"**

Το Ελληνικό Θέατρο -επαγγελματικό και ερασιτεχνικό- υπήρξε μια σημαντική συνιστώσα της πνευματικής ζωής της Κωνσταντινούπολης.

Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα αναφέρονται οι πρώτες θεατρικές αναζητήσεις, ιδιαίτερα στον κύκλο των Φαναριωτών με προφανή την πίστη τους στον παιδευτικό ρόλο του θεάτρου καθώς και στη συμβολή του στην εθνική ανάταση. Αρχικά με μεταφράσεις θεατρικών έργων Γάλλων συγγραφέων και αργότερα με την παρουσίαση πρωτότυπων θεατρικών έργων.

Οι Κωνσταντινουπολίτες θεατρικοί συγγραφείς εστιάζονται κυρίως στην κωμωδιογραφία, έχοντας άφθονο υλικό να διακωμωδήσουν. Ενδεικτικά αναφέρουμε ονόματα εκείνων των πρωτοπόρων : ο Δημήτριος Βυζάντιος, ο Μιχαήλ Χουρμούζης, ο Χρηστάκης Σκόρδος, ο Νικόλαος Αϊβαζίδης, ο Δημοσθένης Μισιτζής.

Από τα μέσα του 19ου αιώνα διαφαίνεται η έναρξη της μεγάλης άνθησης με πρωτότυπα έργα. Το 1858 ανεβαίνει στη σκηνή η πρώτη δημόσια ελληνική παράσταση. Από τότε αναπτύσσεται και μια αξιολογη ερασιτεχνική δραστηριότητα ελληνικών θεατρικών θιάσων. Το δραματολόγιο, κατά κύριο μέρος, αποσκοπούσε στην τόνωση της εθνικής αυτογνωσίας καθώς και στην καλλιέργεια της γλωσσικής παιδείας. Την περίοδο αυτή, ο Ελληνισμός της Πόλης γνωρίζει την ακμή του. Ιδρύονται πάσης μορφής σύλλογοι με θαυμαστή δράση, λειτουργούν υποδειγματικά εκπαιδευτήρια με εξαιρετικό έργο. Επίσης, η θεαματική άνθηση του ελληνικού Τύπου με τις εφημερίδες, τις περιοδικές εκδόσεις και την πληθώρα των τυπογραφείων χαρακτηρίζουν την εποχή εκείνη.

Είναι γεγονός ότι το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη γνώρισε περιόδους άνθησης αλλά και μαρασμού τον 19ο αιώνα έως και τα μέσα του 20ού. Μοιραία, οι πολιτικές αναταράξεις στην Τουρκία είχαν σοβαρό αντίκτυπο στα κοινωνικά και πολιτισμικά δρώμενα της Ομογένειας.

Η πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία ακολούθησε τη μοίρα του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης. Ειδικότερα, το ερασιτεχνικό θέατρο γνώρισε μεγάλες δόξες με ζωογόνο πνοή και κινητήρια δύναμη τους παντοειδείς συλλόγους – φυτώρια θεατρικών αναζητήσεων.

Όμως, καθοριστική χρονιά του τέλους υπήρξε το 1964, που στιγματίστηκε με τις απελάσεις των Ελλήνων. Οι σύλλογοι διαλύθηκαν, το κοινό διασκορπίστηκε, ηθοποιοί και σκηνοθέτες κατέφυγαν στην Ελλάδα. Σε ένα ταξίδι στο άγνωστο, χωρίς ελπίδα γυρισμού, αλλά με άσβεστο πάθος για ανασύνταξη της θεατρικής δημιουργίας στις νέες εστίες τους.

Τότε, διαλύθηκε και ο θεατρικός όμιλος του «Αθλητικού Συλλόγου Ταταούλων», ψυχή του οποίου ήταν ο παθιασμένος θεατράνθρωπος Σπύρος Λίνας.

Ο Σπύρος Παναγιώτη Λίνας (Λινόπουλος) με καταγωγή από την Πολίτσανη Πωγωνίου Αργυροκάστρου γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1916. Μετά τις σπουδές του προσλήφθηκε στο τμήμα πωλήσεων της εταιρείας Philips, όπου και εργάστηκε μέχρι τη συνταξιοδότησή του το 1972. Από 15 χρονών παθιάζεται με το θέατρο. Αυτοδίδακτος, με τη φλόγα της δημιουργίας εμπνέει τους νέους που αναζητούν την καλλιτεχνική έκφραση μέσα από το θέατρο.

Τα ελληνικά Ταταύλα, μετά την καταστροφική πυρκαγιά του 1929, ξαναγεννιούνται. Ο «Αθλητικός Σύλλογος Ταταούλων» γίνεται φυτώριο πνευματικών αναζητήσεων των μελών και φίλων του. Ο Σπύρος Λίνας πρωτοστατεί στην ίδρυση ερασιτεχνικού θιάσου στο Σύλλογο, ξεκινώντας πρόβες στην κωμωδία του Georges Feydeau «*Ράφτης Κυριών*», χωρίς όμως να καρποφορήσει η προσπάθεια. Μόλις το 1945, ο Λίνας οργανώνει τον ερασιτεχνικό θεατρικό όμιλο του Συλλόγου με τη συμμετοχή και γυναικών, που έως εκείνη την περίοδο εκ του καταστατικού ήταν αποκλεισμένες. Ανεβαίνει η πρώτη παράσταση του έργου «*Καινούργια ζωή*» του Δημήτρη Μπόγρη στην κοινότητα Υψωμαθείων, μιας και ο Σύλλογος στα Ταταύλα στερείτο μέχρι τότε σκηνής. Ο Λίνας, συνεπαρμένος από την πρωτοφανή επιτυχία της πρώτης

παράστασης, παρουσιάζει ξανά το έργο στη έδρα του, στο Σύλλογο, στήνοντας μια πρόχειρη σκηνή. Μέσα στην επόμενη δεκαετία, δηλαδή μέχρι το 1955, ο θίασος ανεβάζει στη σκηνή τα έργα:

- Το κωμειδύλλιον του Δημητρίου Κόκκου «*Ο μπάρμπα Λινάρδος, εις πράξεις τρεις*»
- Την κωμωδία του Thomas Brandon «*Η θεία του Καρόλου, εις πράξεις τρεις*»
- Την κωμωδία του Δημήτρη Ψαθά «*Ο εαυτούλης μου*»
- Την οπερέτα του Νίκου Χατζηαποστόλου «*Η καρδιά του πατέρα*»
- Την ηθογραφία του Παντελή Χορν «*Το φιντανάκι*»
- Το δράμα σε μέρη τρία του Σπύρου Μελά «*Το άσπρο και το μαύρο*»
- Το δράμα σε πράξεις τέσσερις του Hermann Sudermann «*Μάγδα*»
- Την κωμωδία του Δημήτρη Ψαθά «*Ζητείται ψεύτης*»
- Τη μουσική κωμωδία των Αλέκου Σακελλάριου και Χρήστου Γιαννακόπουλου «*Ο μακαρίτης ο Δημητράκης*».

Το 1958, στον Σύλλογο δημιουργείται μια μόνιμη θεατρική αίθουσα διακοσίων θέσεων. Ψυχή του θεατρικού ομίλου ο Σπύρος Λίνας, ο Δάσκαλος, ο σκηνοθέτης και ηθοποιός εμπυχώνει και εμπνέει τους νέους ερασιτέχνες που πλαισιώνουν το θίασο, γεμίζοντάς τους με ενθουσιασμό για το ρόλο τους. Ταυτόχρονα, δημιουργείται και παιδικός θίασος με μαθητές των δημοτικών σχολείων. Είναι μια συγκινητική και πρωτόγνωρη πρωτοβουλία, που δίνει τη δυνατότητα σε μικρά παιδιά να μυηθούν στην υποκριτική τέχνη.

Μια νέα, λαμπρή θεατρική περίοδος ξεκινά με πλούσιο θεματολόγιο, όπως:

- Ευγενίου Ο'Νηλ «*Το λάδι*»
- Στέφανου Δάφνη «*Τα δαμάσκηνα*»
- Την μονόπρακτη κωμωδία του Γεράσιμου Σπαταλά «*Οι κληρονόμοι της θείας*»
- Το μονόπρακτο έργο του Δημήτρη Ψαθά «*Ο Κηφισοφών*» και την κωμωδία «*Φωνάζει ο κλέφτης*»
- Το ηθογραφικό δράμα του Δημήτρη Μπόγρη «*Τ' αρραβωνιάσματα*».
- Ιάκωβου Καμπανέλλη «*Η αυλή των θαυμάτων*», το οποίο είναι και το τελευταίο πριν τη διάλυση του Αθλητικού Συλλόγου Ταταούλων και της θεατρικής σκηνής, ως αναπόφευκτη συνέπεια των απελάσεων του 1964.

Μέσα στη βαριά σκιά των απελάσεων του 1964, ο Λίνας τολμά τη σκηνική διδασκαλία στις τελειόφοιτες του «Κεντρικού Παρθεναγωγείου» της Πόλης, ανεβάζοντας τον Απρίλιο του 1965 με εξαιρετική επιτυχία την νεοελληνική τραγωδία του Κωστή Παλαμά «*Η Τρισεύγενη*». Η συγκινησιακή φόρτιση των μαθητριών, των συντελεστών της παράστασης και του κοινού ήταν απεριγράπτη. Εκείνη τη χρονική περίοδο, ο Λίνας συνεργάστηκε και με τον «Σύνδεσμο Αποφοίτων Ζαπτείου», ανεβάζοντας το έργο της Αθηνάς Γερασίμου «*Η κοιμωμένη βασιλοπούλα*», καθώς και το έργο του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα «*Το σπίτι της Μπερνάρντα Άλμπα*», στη θεατρική σκηνή του «Αθλητικού Συλλόγου Πέρα». Αξίζει να σημειωθεί ότι τα έσοδα των παραστάσεων διατίθονταν προς ενίσχυση απόρων παιδιών, μια πρακτική που φανέρωνε το ευγενές πνεύμα φιλαλληλίας των Κωνσταντινουπολιτών.

Ένα χρόνο μετά, ο Λίνας ανεβάζει πάλι στο Κεντρικό Παρθεναγωγείο το αριστουργηματικό έργο του Γρηγορίου Ξενοπούλου «*Το μυστικό της Κοντέσσας Βαλέραιννας*». Ακολουθεί το έργο του Alejandro Casona «*Τα δέντρα πεθαίνουν όρθια*». Εδώ φάνηκε το εξαιρετο υποκριτικό ταλέντο των τελειοφοίτων, γεγονός πρωτόγνωρο για την σκηνή του Κεντρικού. Από το 1967 και για μια πενταετία στον «Αθλητικό Σύλλογο Πέρα» και στον «Ερασιτεχνικό θίασο του Φιλανθρωπικού Συνδέσμου Νέων Σταμπούλ» ανεβαίνουν με επιτυχία επτά έργα με πρώτο το «*Φιντανάκι*» του Παντελή Χορν. Η υπέροχη κωμωδία του Δημοσθένη Μισιτζή «*Ο Φιάκας*» ανεβαίνει το 1968. Αρχές του 1969, ο Λίνας ανεβάζει το έργο του Γεράσιμου Σταύρου «*Η βίλα των οργίων*». Ακολουθεί η τρίπρακτη κωμωδία του Claude Magnier «*Ένας έμπιστος κύριος*». Την ίδια χρονιά, ο Σπύρος Λίνας ανεβάζει στον «Ερασιτεχνικό θίασο του Μεγάλου Ρεύματος» την κωμωδία των Νίκου Τσιφόρου και Πολύβιου Βασιλειάδη «*Ο διάβολος και η ουρά του*».

Τον Απρίλιο του 1970, ο Σπύρος Λίνας ανεβάζει στο «Θέατρο Καρατζά» την κωμωδία σε πράξεις τρεις του Cevat Fehmi Başkut «*Raydos*» σε ελληνική μετάφραση του λυκειάρχη του Ζαπτείου Αλέξανδρου Χατζόπουλου. Το 1971, ο Σπύρος Λίνας ανεβάζει στον Θίασο του Μεγάλου Ρεύματος την κωμωδία των Αλέκου Σακελλάριου και Χρήστου Γιαννακόπουλου «*Ο μακαρίτης ο Δημητράκης*».

Ο Σπύρος Λίνας στην μακρόχρονη θεατρική του πορεία συνεργάστηκε με τον έτερο εμβληματικό σκαπανέα του θεάτρου στην Κωνσταντινούπολη, τον πολυτάλαντο Γιώργο Ρούσσο, ψυχή του αξιοθαύμαστου ερασιτεχνικού θεατρικού ομίλου της *Ελληνικής Ένωσης*. Στους ερευνητές επαφίεται να αναδείξουν την προσωπικότητα και το έργο στη ολότητά του.

Το 1974, όταν ήδη πια ο Σπύρος Λίνας έχει εγκαταλείψει τη γενέτειρά του και εγκαθίσταται στην Καλλιθέα, στην οδό Σκρα 16, ιδρύει στον πρεσβυγενή Σύλλογο Κωνσταντινουπολιτών, στην Καλλιθέα, τον «*Ερασιτεχνικό Θιάσο Κωνσταντινουπολιτών*», θεωρώντας τον συνεχιστή της θεατρικής παράδοσης της Πόλης. Από την ίδρυση του Συλλόγου Κωνσταντινουπολιτών το 1928 τα δραστήρια μέλη του επιδεικνύουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα Γράμματα και τις Τέχνες, πολιτισμικές αξίες που μετέφεραν από την Πόλη στην Αθήνα.

Το πρώτο έργο που ανεβαίνει στη σκηνή του Ερασιτεχνικού Θιάσου (Μάιος 1974) είναι «Ο Κηφισοφών» του Δημήτρη Ψαθά, σημειώνοντας μεγάλη επιτυχία.

Υπό την ηγεσία του Δάσκαλου, στην μεγάλη αίθουσα του Συλλόγου παρουσιάστηκαν επί 17 και πλέον χρόνια με εξαιρετική επιτυχία 20 θεατρικά έργα γνωστών Ελλήνων συγγραφέων.

Κατά την πνευματική τελετή Κοπή της Βασιλόπιτας του Συλλόγου Κωνσταντινουπολιτών, στις 13 Ιανουαρίου 1980, ο Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου Αλέξανδρος Μακρίδης αναφέρθηκε στις προγραμματισμένες θεατρικές παραστάσεις του «Ερασιτεχνικού Θιάσου Κωνσταντινουπολιτών» υπό τον Σπύρο Λίνα, με τις χαρακτηριστικές φράσεις :

«Ένας «Σύλλογος». Μια ολόκληρη ζωή γεμάτη δράση. Ξεπέρασε το μισό αιώνα (1928 - 1978) η ζωή του Συλλόγου Κωνσταντινουπολιτών και βαδίζει αισίως προς τη ζωή του ενός αιώνα. Να είναι άραγε συμπτωματική αυτή η μακροζωία; Ή είναι αποτέλεσμα περίσσιας ζωντανίας που καλύπτει τρεις γενιές; Τη γενιά 1920 - 1940, τη γενιά 1940 - 1960 και την τελευταία και ζωτικότερη –διότι είναι και η νεανικότερη– τη γενιά του 1960 - 1980. Φαίνεται, ότι συμβαίνει το δεύτερο. Το ότι δηλαδή η πολύπλευρη δράση του, ανταποκρίνεται σ' όλες τις εκδηλώσεις της σημερινής ζωής. Και ανταποκρίνεται με επιτυχία. Γι' αυτό ο Σύλλογος μας και ακτινοβολεί και βρίσκει κατανόηση και επιβράβευση από τους σημερινούς ανθρώπους του.

Έτσι και στον πνευματικό και καλλιτεχνικό τομέα, στα όσα επιτυχή δείγματα έχει δώσει μέχρι σήμερα με τις επί σειρά ετών παραστάσεις του «Ερασιτεχνικού Θιάσου Κωνσταντινουπολιτών» που ανέβασαν στο ιδιόκτητο μέγαρο του, προσθέτει φέτος και ένα άλλο δείγμα με το ανέβασμα των μονόπρακτων των Βαγγέλη Γκούφα και Γεράσιμου Σπαταλά. Αφήνεται στη δίκαιη κρίση αυτών που θα παρακολουθήσουν τις παραστάσεις των ερασιτεχνών του Θιάσου του Συλλόγου, να κρίνουν την απόδοση των φιλότιμων αυτών νέων, αλλά κυρίως την όλη προσπάθεια, ανωτέρας πνευματικής πνοής, που καταβάλλει ο Σύλλογος Κωνσταντινουπολιτών».

Στην ίδια αυτή πνευματική τελετή, τα μέλη του Θιάσου αφιέρωσαν λίγα λόγια στο ιστορικό γεγονός της ίδρυσης του θιάσου:

«Πέντε χρόνια συμπληρώθηκαν φέτος από το πρώτο άνοιγμα της αυλαίας του «Ερασιτεχνικού Θιάσου Κωνσταντινουπολιτών» στην Αθήνα, ύστερα από πολυετή θητεία του στην Πόλη. Με αυτό το ιστορικό γεγονός, ο θιάσος μας επωμίζεται μεγαλύτερες ευθύνες, πρώτον για τη συνέχιση της καλλιτεχνικής παράδοσης των Κωνσταντινουπολιτών στη μητέρα πατρίδα και δεύτερον, τη συμπαράσταση και προσφορά του στην εκπολιτιστική προσπάθεια της χώρας μας, μια και το ερασιτεχνικό θέατρο είναι ταγμένο να διαδώσει την αγάπη του θεάτρου στις πλατιές μάζες του λαού ως εστία ψυχαγωγίας, διδασκαλίας και προβληματισμού. Από το πρώτο εδώ ξεκίνημά μας βάλαμε σαν στόχο μας το ανέβασμα έργων στη σκηνή μόνο Ελλήνων θεατρικών συγγραφέων και το πράξαμε αυτό, διδάσκοντας κατά σειρά Δημήτρη Ψαθά, Ιάκωβο Καμπανέλλη, Αλέκο Σακελλάριο, Νίκο Τσιφόρο, Πολύβιο Βασιλειάδη, Κώστα Πρετεντέρη, Ασημάκη Γιαλαμά και φέτος Βαγγέλη Γκούφα και Γεράσιμο Σπαταλά. Τους ευχαριστούμε όλους και τους είμαστε ευγνώμονες και ευχαριστούμε επίσης και όλους εσάς που παρακολουθείτε την πεντάχρονη θεατρική μας δουλειά και σας παρακαλούμε να μη μας στερήσετε τη συμπαράστασή σας».

Στις 10 Δεκεμβρίου 1982 ο Σύλλογος Κωνσταντινουπολιτών δέχεται την επίσκεψη της Υπουργού Πολιτισμού Μελίνας Μερκούρη στην πανηγυρική παράσταση της κωμωδίας έργου «Ο Λεπρέντης» του Μιχαήλ ή Μιλτιάδη Χουρμούζη, κωνσταντινουπολίτικο έργο του 1835. Η υπουργός ανεβαίνει στα καμαρίνια και συγχαίρει θερμά τους πρωταγωνιστές της παράστασης και φωτογραφίζεται μαζί τους εκφράζοντας την εκτίμηση της για το Σύλλογο που επιτελεί τέτοιο θαυμαστό έργο. Την ημέρα αυτή της επίσημης παράστασης, ο Σύλλογος τιμά το δάσκαλο του Θεάτρου Σπύρο Λίνα για την επί 30 χρόνια

προσφορά του στην Κωνσταντινούπολη και την από του 1973 προσφορά του στο Σύλλογο.

Ο Σπύρος Λίνας με τον θίασο του κατά την παράσταση του έργου «Ο Λεπρέντης»

Με την ευκαιρία των 15 χρόνων θεατρικής παρουσίας του Συλλόγου στην Αθήνα, αναφέρουμε τα έργα που παρουσιάστηκαν.

- 1973	<i>Κηφισοφών</i>	Δημήτρη Ψαθά
-1975	<i>Αυλή των θαυμάτων</i>	Ιάκωβου Καμπανέλλη
-1976	<i>Δεσποινίς ετών 39</i>	Χρήστου Γιαννακόπουλου –
Αλέκου Σακελλάριου
-1977	<i>Ο διάβολος και η ουρά του</i>	Νίκου Τσιφόρου -
Πολύβιου Βασιλειάδη
-1978	<i>Αρραβωνιάσματα</i>	Δημήτρη Μπόγρη
-1979	<i>Μιας πεντάρας νειάτα</i>	Ασημάκη Γιαλαμά – Κώστα Πρετεντέρη
-1980	<i>Η επιστροφή του ευεργέτη</i>	Βασίλη Γκούφα
	<i>Ο κληρονόμος της τσάτσας</i>	Γεράσιμου Σπαταλά
-1981/2	<i>Το φυττανάκι</i>	Παντελή Χορν
-1983	<i>Ο Λεπρέντης</i>	Μιχαήλ Χουρμούζη

-1984	<i>Μαλλιά κουβάρια</i>	Νίκου Λάσκαρη
-1985	<i>Η Δράκαινα</i>	Δημήτρη Μπόγγρη
-1986	<i>Η κυρία του κυρίου</i>	Νίκου Τσιφόρου – Πολύβιου Βασιλειάδη
-1987	<i>Οι τρεις άγγελοι</i>	Albert Husson (Αλμπέρ Υσσόν)
-1988	<i>Ζητείται Ψεύτης</i>	Δημήτρη Ψαθά

Με αυτό το τελευταίο έργο ο Σπύρος Λίνας αποφασίζει μετά από 44 συναπτά χρόνια να ολοκληρώσει την δημιουργική παρουσία του στο θέατρο τόσο στην Κωνσταντινούπολη όσο και στην Αθήνα.

Στις 4 Σεπτεμβρίου 2000, ο Σπύρος Λίνας φεύγει για το μεγάλο ταξίδι και η Ρωμισούνη χάνει έναν ακόμη εκλεκτό της. Όμως, οι βασικοί πρωταγωνιστές του Ερασιτεχνικού Θιάσου Κωνσταντινουπολιτών, αλλά και νεότεροι εραστές της θεατρικής δημιουργίας, με εμπνευστή και καθοδηγητή τον Αντώνη Βαρελόπουλο, εκπληρώνοντας το χρέος τους απέναντι σε εκείνον τον θεατράνθρωπο, δημιουργούν την Μουσικοθεατρική Ομάδα «*Η Επτάλοφος*». Ονομάζουν τη θεατρική ομάδα «*Σπύρος Λίνας*», και τη μουσική «*Τραγουδάμε την Πόλη*». Ανεβάζουν τέσσερις παραστάσεις με θεατρικά κείμενα και τραγούδια. Η πρώτη συνεργασία παρουσιάστηκε στο Γηροκομείο Κωνσταντινουπολιτών και η δεύτερη στο Πνευματικό Κέντρο Κωνσταντινουπολιτών. Ακολούθησαν παραστάσεις στο Σύλλογο Κωνσταντινουπολιτών, στο Δημοτικό Θέατρο «Κάρολος Κουν» στον Άλιμο, στο Δημοτικό Θέατρο Καλλιθέας και στο Δημοτικό Θέατρο του Δήμου Βύρωνα...
...και το συναρπαστικό θεατρικό ταξίδι από την Κωνσταντινούπολη στην Αθήνα συνεχίζεται.

Η θεατρική πορεία του σκηνοθέτη και ηθοποιού Σπύρου Λίνα κατ' ουδένα τρόπο εξαντλείται στα πλαίσια αυτής της Εισήγησης. Αποτελεί όμως έναυσμα για μελλοντικούς ερευνητές να αναδείξουν στην ολότητα την σημαντική προσφορά του στο Θέατρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. Αρχειακό υλικό του Συλλόγου Κωνσταντινουπολιτών.
2. Δεκαβάλλας Λ. Στέφανος, *Το Ελληνικό Ερασιτεχνικό Θέατρο στην Κωνσταντινούπολη τον 20ό αιώνα*. Εκδόσεις Τσουκάτου, Αθήνα 2005.

3. Κεχαγιαδόπουλος Θ. Γεώργιος, *Η Κωνσταντινούπολις και ο Σύλλογος Κωνσταντινουπολιτών στην ιστορική πορεία του 1928 – 2000*. 2 Τ. Αθήνα 2022.
4. Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσοθέμις, *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη τον 19ο αιώνα*, Τομ. 1-2, Νέος κύκλος Κωνσταντινουπολιτών, Αθήνα 1994-1996.